

ЧЫТАННЕ ДЗЯЦЕЙ У ЛЮСТЭРКУ БІБЛІЯТЭЧНАЙ САЦЫЯЛОГІІ

Н.М.Касілава

Даследаванне чытання дзяцей, асабліва ў апошняе дзесяцігоддзе, стала амаль адным з вядучых у сацыялогіі чытання. І гэта не выпадкова, паколькі сёння актыўна развіваюцца новыя аудыёвізуальныя сродкі інфармацыі, якія аказваюць значны ўплыў на працэс чытання. На жаль, гэты ўплыў мае разбуральнае ўздзеянне і, перш за ўсё, на чытанне дзяцей, што хвалюе ўсіх настаўнікаў, бацькоў, бібліятэкараў, сацыёлагаў. Губляецца культура чытання, зносін з друкаваным тэкстам. Калі раней атрымаць інфармацыю было магчыма толькі праз друкаванае слова, то сёння гэта можна зрабіць ужо іншымі спосабамі. У друкаванага слова з'явілася альтэрнатыва ў выглядзе экрана. Пачала фарміравацца новая культура ўжывання інфармацыі – экранная. Літаратура стала зыходзіць з першага месца, якое яна традыцыйна займала. Гэта, у сваю чаргу, прывяло да праблемы крызісу дзіцячага чытання, што існуе ва ўсім свеце, носіць глабальны характар і не мае межаў. Навукоўцы ў адзін голас сцвярджаюць: сучаснае пакаленне дзяцей не зацікаўлена ставіцца да кнігі і чытання.

Даследаванне “*Структура і дынаміка дзіцячага чытання ў Рэспубліцы Беларусь*” было выклікана менавіта такой трывожнай тэндэнцыяй у чытанні дзяцей, а таксама некаторымі іншымі фактарамі. Адзін з іх – адсутнасць у беларускай бібліятэчнай сацыялогіі рэалізаванага праекта па бібліятэчнаму чытанню дзяцей, даследавання, аб’ектам якога было б усё дзіцячае насельніцтва рэспублікі. Хаця нельга не нагадаць, што сацыялагічнымі службамі небібліятэчных устаноў ужо даследаваліся асобныя групы дзяцей-школьнікаў і іх стаўленне да беларускай літаратуры. Так, у 1989 г. былі апублікаваны вынікі вучэння, якое праводзіла Нацыянальная кніжная палата – Кротюк А.І., Иванова Т.Г. “*Книга в жизни школьника*” (Мн., 1971).

Другім стымулюючым фактарам стаў у свай час зварот ААН да краін-удзельніц распачаць актыўнае вывучэнне чытання дзяцей пад дэвізам “*Што чытаюць дзеці свету*”.

Навукова-даследчы праект “*Структура і дынаміка дзіцячага чытання ў Рэспубліцы Беларусь*” быў распрацаваны і рэалізаваны Нацыянальнай бібліятэкай Беларусі ў 1994–1997 гг. з удзелам БУКа на этапе збору інфармацыі.

Сёння вынікі і матэрыялы даследавання ўведзены ў шырокі навуковы абарот праз кандыдацкія і магістарскія дысертацыі, дыпломныя работы, зборнікі навуковых канферэнцый і артыкулы ў прафесійным друку. Можна нагадаць дысертацыю “*Методологические проблемы социологии чтения*”, абароненую на кафедры сацыялогіі філасофска-эканамічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. У ёй суіскальна адзначыў сувязь дысертацыі з дзвюма буйнымі навуковымі праграмамі, адна з якіх – даследчы праект НББ “*Структура і дынаміка дзіцячага чытання ў Рэспубліцы Беларусь*”. Вядзецца дысертацыйнае даследаванне па тэме “*Дзейнасць*”

бібліятэк на выхаванню чытачоў-падлеткаў сродкамі беларускай літаратуры“, якое таксама абпіраецца на даследаванне “Структура і дынаміка дзіцячага чытання ў Рэспубліцы Беларусь“. Апублікаваны шэраг артыкулаў у перыядычным прафесійным друку – часопісах “Бібліотека“, “Бібліятэчны свет“, “Соцыялогія“.

Цікавасць для сацыёлагаў-навукоўцаў прадстаўляе мадэль выбаркі. Яна насіла эксперыментальны характар і прымянялася ўпершыню. Выбарка пабудавана так, што дазволіла ўключыць у анкетнае апытанне прапарцыянальна збалансаваную колькасць рэспандэнтаў-дзяцей адносна адміністрацыйна-тэрытарыяльнаму дзяленню і падпарадкаванню. Увогуле ў выбарачную сукупнасць было ўключана 30 бібліятэк і 5 школ з 23 населеных пунктаў, у тым ліку 9-ці сельскіх. Усяго было праанкетавана 1950 дзяцей-чытачоў і 1395 дзяцей-школьнікаў. Доля рэспандэнтаў-чытачоў у працэнтных суадносінах у залежнасці ад тыпу населенага пункту выглядае наступным чынам: 27,4% прыпадае на мінчан, 17,1% – на абласныя цэнтры і 11% – на сельскія. Менавіта такія суадносіны колькасці дзяцей-чытачоў забяспечылі рэпрэзентатыўнасць вынікаў даследавання. Тым больш, што памылкі выбаркі не перавышалі дапушчальныя. Дарэчы, па мадэлі выбаркі даследавання была абаронена дыпломная работа на кафедры сацыялогіі філасофска-эканамічнага факультэта БДУ.

Такім чынам, са значнай доляй упэўненасці можна сцвярджаць, што даследаванне “Структура і дынаміка дзіцячага чытання ў Рэспубліцы Беларусь“ разам з такімі даследчымі праграмамі НББ, як “Чытач навуковых бібліятэк і праблемы ўдасканалення яго абслугоўвання“, “Роля і месца НБ у сацыякультурным асяроддзі“ сталі пэўным здабыткам самага маладога напрамку беларускай сацыялогіі – бібліятэчнай сацыялогіі.

З вынікамі даследавання шырокая аудыторыя бібліятэкараў азнаёмлена на семінарах, практычных канферэнцыях, акрамя таго, асобна былі выдадзены метадычныя рэкамендацыі па выніках даследавання, таму падрабязна спыняцца і каменціраваць атрыманыя вынікі сёння немэтазгодна і можна абмяжавацца толькі іх пералікам, тым больш, што каментарыі патрабуюць значна большага часу. У ходзе даследавання была атрымана карціна структуры вольнага часу дзяцей і вызначана месца чытання ў ім. Па ўсяму масіву ў цэлым 1-е месца ў вольным часе дзяцей-чытачоў бібліятэк належыць чытання, 74% дзяцей у вольны час чытаюць, але, калі разглядаць сітуацыю па падмасівах, то на першае месца выходзяць іншыя віды дзейнасці. У частцы апытаных, прычым у рознай ступені гэта адносіцца да ўсіх населеных пунктаў, першае месца займае пазіцыя – “зарабляю грошы“. Па ўзросту найбольш актыўнымі чытачамі з’яўляюцца дзеці 4–5-х класаў у раённых цэнтрах, 6–7-х і таксама 4–5-х у невялікіх гарадах. Цікава, што дзеці аддаюць перавагу чытання не толькі ў рэальным жыцці, але і пры ўмове наяўнасці ўяўнай вольнай гадзіны. З прапанаваных 18-ці жанраў літаратуры большасць дзяцей выбрала прыгоды, на другое месца выйшла фантастыка, на трэцяе – казкі. Такая карціна захоўваецца ва ўсіх падмасівах населеных пунктаў, акрамя сельскіх, дзеці-чытачы якіх першае месца аддалі казкам, другое і трэцяе – прыгодам і фантастыцы. Вельмі невялікую цікавасць

дзеці выказалі да кніг ваеннай тэматыцы і толькі ў сельскіх чытачоў-рэспандэнтаў яны займаюць 5-е месца. Апошнія месцы адзінадушна адданы паэзіі, п'есам, кнігам пра палітыку.

Па крыніцах атрымання літаратуры, на першым месцы – дзіцячая бібліятэка, прычым выявілася, што чым далей ад буйнога цэнтра, тым часцей дзеці звяртаюцца ў бібліятэку. Пацвердзіліся гіпотэзы аб тым, што дзецям патрэбны пасрэднікі ў чытанні, самыя аўтарытэтныя з якіх – настаўнікі. Асабліва да іх парад прыслухоўваюцца сталічныя дзеці, за імі ідуць бацькі. Бібліятэкарам у цэлым належыць 4-е месца і першае месца па падмасіву сельскіх населеных пунктаў.

Якімі бы суцэсальнымі не былі агульныя вынікі па стаўленню дзяцей да чытання, даследаванне паказала таксама, што відэакультура займае ў жыцці дзяцей значнае месца. Тэндэнцыя да ўжывання прадуктаў відэакультуры ўзрастае, чаму спрыяе і будзе надалей спрыяць імклівае развіццё новых, такіх прыцягальных, асабліва для дзяцей, аудыёвізуальных і віртуальных сродкаў. Яны з'яўляюцца не толькі рэальнымі канкурэнтамі чытання, але і пагрозай яму. Таму сёння мала толькі канстатацыі гэтага. Патрэбны канкрэтныя дзеянні па падтрымцы чытання дзяцей. І, перш за ўсё, з боку дзяржавы неабходна дзяржаўная праграма “Дзеці і кніга”, як ёсць праграма “Дзеці Беларусі”, у якой, на жаль, кніга і чытанне ўвогуле не прагучалі, і таму самым галоўным вынікам даследавання была б распрацоўка і зацвярджэнне такой праграмы. А першы крок можна зрабіць ужо сёння, калі прыняць рашэнне аб стварэнні рабочай камісіі па распрацоўцы праграмы.